

О.І. ПРЯДКО, Т.Л. АНДРІЄНКО, Р.Я. АРАП

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, МСП-1, Київ, 01601, Україна

НОВІ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ *FESTUCA ALTISSIMA* ALL. (*POACEAE*) В РІВНИННІЙ ЧАСТИНІ УКРАЇНИ

Ключові слова: реліктовий вид, Цуманська пуца, широко-
листяні ліси, охорона.

Festuca altissima All. (*Poaceae*) — рідкісний вид флори рівнинної частини України. Спорадично *F. altissima* зростає у Карпатах [1]. На рівнині України відомо лише вісім місцезнаходжень цього виду (рисунок). **Українське Полісся:** Житомирська обл., Богунське лісництво (Гринь, 1938, *КИ*); Житомирська обл., Бондарецьке лісництво (Гринь, 1938, *КИ*); Волинська обл., Ківерцівський р-н, Звірівське лісництво (Шевчик, 1986, *КИ*); Волинська обл., Ківерцівський р-н, Партизанське лісництво, кв. 15 (Андрієнко, Прядко, 2002, *КИ*); Волинська обл., Ківерцівський р-н, Партизанське лісництво, кв. 26 (Андрієнко, Прядко, 2002, *КИ*); Волинська обл., Ківерцівський р-н, Горинське лісництво, кв. 11 (Андрієнко, Прядко, 2002, *КИ*). **Лівобережний Лісостеп:** Сумська обл., біля с. Юнаківка, Банний яр (Клеопов, 1937, *КИ*)

Найвідомішим місцезнаходженням виду є масив Банний яр [2]. Крім того, відомі його місцезнаходження у Харківській обл. (Змієвський р-н) біля с. Кобровів Хутір та в околицях м. Житомир. Із цих «класичних» давніх місцезнаходжень підтверджується лише місцезнаходження виду в Банному яру [7], який нині є заказником. Банний яр відомий в літературі як центр поширення реліктових видів рослин [2].

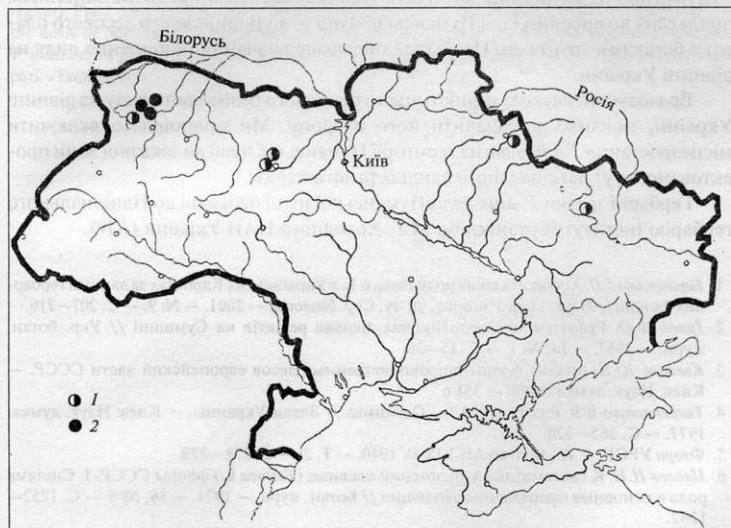
У 1986 р. *F. altissima*, за гербарними даними, виявив В.Л. Шевчик на півдні Західного Полісся — у Звірівському лісництві Ківерцівського р-ну. Вона росла поодинокі у грабовому лісі.

В усіх місцезнаходженнях *F. altissima* зростає в темних переважно широколистяних та мішаних лісах, на рівнині — в дубових, грабово-дубових, кленово-липово-дубових, ясенево-дубових, у Карпатах — букових, ялицево-букових, смереково-букових.

У систематичному аспекті *F. altissima* є видом, близьким до карпатської *F. drymeja* Mert et Koch. Обидва види є філогенетично ізольованою в межах роду парою давніх реліктових європейських за походженням видів [4]. Більша витривалість та екологічна пластичність *F. altissima* є наслідком її гібридогенного походження, а рівень плідності — одним із фактів, що засвідчує молодший порівняно з *F. drymeja* вік виду та його гібридогенну природу. Диплоїдна *F. drymeja* вважається давнішою (з неогену або палеогену) і примітивнішою за

гексаплоїдну *F. altissima*. М. М. Цвельов [6] вважає, що високий ступінь плідності ймовірно був однією з причин більшої екологічної пластичності *F. altissima* порівняно з вихідним видом *F. drymeja*. Завдяки цьому він поширений далеко на північ від ймовірного центру зародження видів групи — гірських лісів Середземномор'я. Проте *F. altissima* тяжіє до гірських лісів, а на рівнині приурочена до височин або прилеглих до них місцевостей. На думку М. М. Цвельова [6], усі віддалені одне від одного рівнинні місцезнаходження *F. altissima* є реліктовими з часів післяльодовикового кліматичного оптимуму, Ю. Д. Клеопова [3] — з третинного періоду. Ю. Д. Клеопов відносив *F. altissima* до європейського диз'юнктивного геоелемента. Ареал виду охоплює Європу (на північ — до Великої Британії, півдня Швеції, Естонії), Малу Азію, Кавказ, південь Західного та Східного Сибіру.

Ми виявили три нові місцезростання *F. altissima* на півдні Західного Полісся — у лісах відомого лісового масиву Цуманська пуша (Волинська обл.). Два з них, що знаходяться в лісах Партизанського лісництва (кв. 15 і 26), пов'язані з ценозами асоціації *Querceto—Carpinetum stellariosum* та *Querceto—Carpinetum aegopodiosum*. Це середньовікові насадження, в яких перший ярус утворює *Quercus robur* L. заввишки до 25 м, віком 80–90 років. Другий ярус заввишки до

Поширення *Festuca altissima* All. у рівнинній частині України: 1 — за літературними та гербарними даними, 2 — за матеріалами авторів

Distribution of *Festuca altissima* All. in the plane part of Ukraine: 1 — literature and herbarium data, 2 — data of the authors

15 м форми *Carpinus betulus* L. Поодинокі відмічені рідкісні для Полісся реліктові види *Acer pseudoplatanus* L., наявна домішка *Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill., *Betula pendula* Roth. Підлісок розріджений, утворений *Corylus avellana* L., подекуди відсутній. Основою трав'яного покриву є домінанти з покриттям 40–50 % — *Stellaria holostea* L. та *Aegopodium podagraria* L., асектаторами переважно є неморальні види — *Galeobdolon luteum* Huds., *Asarum europaeum* L., *Pulmonaria obscura* Dumort., *Melica nutans* L. Із бореальних видів, які відіграють значно меншу роль, поодинокі зростають *Oxalis acetosella* L., *Dryopteris cartusiana* (Vill.) H.P. Fuchs, *Majanthemum bifolium* (L.) F.W. Schmidt та деякі інші. У цих угрупованнях *F. altissima* поодинокий, зростає невеликими куртинами в першому ярусі травостою, має добру життєвість, квітує і плодоносить.

У подібних еколого-ценотичних умовах цей вид росте і в Горинському лісництві цього ж лісового масиву (кв. 11) в асоціації *Querceto—Carpinetum aegopodiosum*. У деревостані домішку утворюють *Pinus sylvestris* L., *Betula pendula*, *Acer pseudoplatanus*, *Tilia cordata*, у пониженнях — *Fraxinus excelsior* L. Підлісок відсутній. Тут виявлено декілька куртин *F. altissima* — як і на попередніх ділянках, рослини мають добру життєвість.

Таким чином, аналіз існуючих місцезростань *F. altissima* на рівнині України свідчить про те, що цей вид зберігся на ділянках масивів широколистяних лісів, прилеглих до височин (для Цуманської пуші — до Волинського лісового плато) з багатими ґрунтами. Необхідне подальше вивчення поширення виду на рівнині України.

Враховуючи наукову цінність цього рідкісного реліктового виду на рівнині України, важливо забезпечити його охорону. Ми пропонуємо включити місцезростання *F. altissima* на території Цуманської пуші до заказної зони проєктованого тут регіонального ландшафтного парку.

Гербарні зразки *F. altissima* з Цуманської пуші передані до Національного гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КИ).

1. *Бернарська І.О.* Хорологія видів роду *Festuca* L. в Українських Карпатах за даними гербарних фондів // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. біологія.* — 2001. — № 9. — С. 207–216.
2. *Гриш Ф.О.* Рефугіум міжльодовикових лісових реліктів на Сумщині // *Укр. ботан. журн.* — 1957. — 14, № 1. — С. 15–30.
3. *Клепова Ю.Д.* Аналіз флори широколистяних лісів європейської частини СРСР. — Київ: *Наук. думка*, 1990. — 351 с.
4. *Твертинова В.В.* Род *Festuca* L. — Овсяниця // *Злаки України.* — Київ: *Наук. думка*, 1977. — С. 265–320.
5. *Флора УРСР.* — К.: Вид-во АН УРСР, 1940. — Т. 2. — С. 278–279.
6. *Цвелев Н.Н.* К систематике и филогении овсяниц (*Festuca* L.) флоры СССР. I. Система рода и основные направления эволюции // *Ботан. журн.* — 1971. — 56, № 9. — С. 1252–1262.
7. *Шеляг-Сосонко Ю.Р.* Урочище Банний яр // *Охрана важнейших ботанических объектов Украины, Белоруссии, Молдавии.* — Киев: *Наук. думка*, 1980. — С. 203–205.

Рекомендує до друку
Я.П. Дідух

Надійшла 04.04.2003

Е.И. Прядко, Т.Л. Андриенко, Р.Я. Арап

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

НОВЫЕ МЕСТОНАХОЖДЕНИЯ *FESTUCA ALTISSIMA*
ALL. (POACEAE) В РАВНИННОЙ ЧАСТИ УКРАИНЫ

Характеризуются новые местонахождения редкого, реликтового на равнине Украины вида *Festuca altissima* All., выявленные авторами на юге Западного Полесья — в лесном массиве Цуманская пуша (Волынская обл.). Описаны сообщества и экологические условия, в которых произрастает вид. На основании литературных, гербарных и новых данных авторов составлена карта распространения *F. altissima* на равнине Украины. Вид будет охраняться в региональном ландшафтном парке «Цуманский», создание которого планируется на территории массива Цуманская пуша.

O.I. Priadko, T.L. Andrienko, R.Ya. Arap

M.G. Kholodny Institute of Botany,
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

NEW LOCALITIES OF *FESTUCA ALTISSIMA*
ALL. (POACEAE) IN PLANE PART OF UKRAINE

New localities of the rare in plane of Ukraine relic species *Festuca altissima* All. are characterized. The species was found in the south of Western Polesie in the forest Tsumanska Puschka (Volyn region). Plant communities and ecological conditions of the sites where it grows are indicated. On the basis of publications, herbarium data and new data of the authors the map of distribution *F. altissima* in plane of Ukraine is made. The species will be protected in the regional landscape park «Tsumansky».